

SIMBOLISMUL FONETIC – MIJLOC DE EXPRESIVITATE ÎN LIMBĂ

Larisa GURĂU

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: În acest articol punem în discuție problema simbolismului fonetic și rolul pe care îl are în sporirea expresivității mesajului. Considerăm oportună abordarea acestui subiect, deoarece simbolismul sunetelor reprezintă una dintre cele mai vechi și mai controversate probleme ale limbajului uman și, în special, al fonosemanticii. Este recunoscut unanim faptul că sunetul este dotat cu anumite valori de natură acustică, care, favorizate de limbajul poetic, creează emotivitate, placticitate, expresivitate.

Cuvinte-cheie: *articulare, sunet, simbolism fonetic, flux sonor, tipar fonetic, expresivitate, funcție, limbaj.*

Abstract: We discuss in this article the issue of phonetic symbolism and its role in increasing the expressiveness of the message. We believe the topic is an appropriate one for research as the symbolism of sound is one of the oldest and most controversial issues of human language in general and phonosemantic in particular. It is unanimously accepted that the sound is endowed with certain values, which depend on its acoustic nature. These values, favored by poetic language, create emotiveness, semantic alteration and expressiveness.

Key words: *articulation, sound, phonetic symbolism, sound flow, sound pattern, expressiveness, function, language.*

Caracterizarea sunetelor vorbirii se intersectează cu o serie de probleme și factori, care depășesc cu mult cadrul foneticii propriu-zise și al domeniului lingvistic în general. Într-un proces natural, sunetele produse de aparatul fonator pot fi caracterizate printr-o serie de particularități stabile: înălțimea, frecvența, timbrul, care reprezintă, de fapt, valorile fluxului sonor vorbit. Este unanim recunoscut astăzi faptul că sunetul e dotat cu anumite valori latente, care depind de natura lui acustică. Acestea sunt actualizate în anumite cazuri pe baza asociațiilor de idei. Ultimele sunt favorizate, de cele mai multe ori, de limbajul popular și de cel poetic. Expresivitatea, plasticitatea, emotivitatea, complexitatea de relații asociative joacă un rol important în procesul funcționării acestor limbaje.

Cercetarea caracterului fluxului sonor e o condiție necesară înțelegerii proceselor de elaborare și modelare a tiparelor fonice. Ea aduce date suplimentare celor cunoscute până acum, referitoare la procesul de formare a cuvintelor, mai ales, în zona expresivă a limbajului. Segmentele minime de expresie creează formații demne de menționat pentru comportamentul fonosemantic al acestora, creații originale, plămădite în spiritul sistemului lingvistic românesc. O zonă eminentă expresivă a limbajului o formează creațiile onomatopice. Vorbitorului îi plac cu-

vintele expresive, el le formează după cum prinde cu urechea sunetul. Să zicem, cel produs de hulub. Unuia i s-a părut „grun!” și de aici a format verbul a gruni, altuia „grong!” și de aici s-au format verbele a grongoi, a grongăi; „gugu!” – a gugui, a guguli, a guguri; „gungu!” – a gungăi, a gungui, a gungura, a gunguri; etc. Astfel, tonul grav și sugrumat al vocalei *u*, pronunțat pe cea mai retrasă poziție a traseului fonator și cu cel mai mic grad de deschidere a gurii, împreună cu sunetul produs la emiterea oclusivei *g*, consoană cu o durată de rostire scurtă, dar încărcată de un anumit ecou, efect necesar în această situație, au dat, după cum vedem, anumite creații lingvistice expresive.

Sugestivitatea sunetelor e rezultatul unei reacții în lanț: articulare–reprezentare auditivă–imagine vizuală–impresie tactilă etc. Continuitatea și interferența zonelor senzoriale e un fapt dovedit și bine cunoscut. Din cele cinci simțuri, auzul se pretează la un număr record de transpoziții senzoriale, ceea ce înseamnă că percepțiile auditive se pot transpune în reprezentări spațiale, cromatice, tactile, cinetice etc. Astfel, la rostirea sonantelor *l*, *r*, *m*, *n* vibrează puternic coardele vocale, aproape ca la rostirea vocalelor, iar zgomotul se aude slab, ceea ce conferă sonantelor o valoare muzicală și expresivă considerabilă. De aici și formațiile lingvistice onomatopice ca: *tarara* – „melodie monotonă care pare că nu se mai sfârșește”; *a lălăi* –, „a cânta monoton, la nesfârșit o melodie, înlocuind, de obicei, cuvintele cu silaba „la” (repetat)”; *lălău* – „care are mișcări greoaie, leneșe, lipsite de grație; prin extindere – care este neglijent, neîngrjit, rău (și murdar) îmbrăcat.”

La formarea ultimelor două lexeme a contribuit rostirea repetată a sonantei *l*, care are o rostire „amortizată”, lină, monotonă, ce duce cu gândul la scurgeri line de lichid, alunecări vâscoase, mișcări molcome și monotone, de altfel, foarte bine caracterizate prin reduplicativele *lălău*, *lălâie* și frazeologismul *lă-mă, mamă*. Reprezentativ în acest sens este și verbul *a ulului* „a cânta monoton, fără cuvinte pentru a adormi un copil”.

Dacă la rostirea sonantelor zgomotul se aude slab, apoi la rostirea consoanelor zgomotoase, adică a consoanelor propriu-zise, prevalează zgomotul. De fapt, sonantele fac trecerea de la vocale la consoanele propriu-zise. La rostirea consoanelor sonore, deși prevalează zgomotul, se aude totuși o vibrație slabă a coardelor vocale, la rostirea consoanelor surde coardele vocale nu vibrează – se aude numai un zgomot.

După cum și era de așteptat, tonul consoanelor sonore va evoca, prin articulație împreună cu vocalele, senzația reverberației cavernoase, a bubuitului înfundat, în special, la rostirea oclusivelor. Cf.: *a bubui*, *a dudui* etc. „A bubui (despre tunete: prin extindere, despre arme de foc sau alte surse de zgomot) – a produce un zgomot înfundat și puternic, adesea repetat (prin ecou) la intervale scurte; a dudui (despre pământ, clădiri, ferestre etc.)”.

Polul opus la care se situează – după gradul de sonoritate – consoanele surde suscită un efect contrar, de diminuare și restricție, cu repercusiuni auditive, cinetice și vizuale, izvorâte din natura reprezentărilor apărute sub impulsul articulatoric al sunetelor în discuție. Cf.: *a şușoti, a şușui* etc. „A şușoti – 1. A vorbi încet, în șoptă: a șopti (cuiva) la ureche: prin extindere – a vorbi în taină. 2. (Despre ape, frunze etc.; la pers. 3). A produce un zgomot ușor și uniform: a șopti (Var.: a șoșoti). A şușui – 1. A produce un sunet asemănător cu foșnetul frunzelor; a foșni. 2. A liniști sau a adormi un copil prin repetarea prelungită și monotonă a sunetului ș. 3. A spune ceva în șoptă, a șopti.”

Partea de contribuție a sunetelor vocalice la formarea cuvintelor expresive este hotărâtoare. Timbrul deschis al vocalelor *o* și *ă* creează impresia unui ecou sonor, plin pentru *o* și sec la *ă*, (*o* e ceva mai deschis decât *ă*), convertită în senzația dură a pocnetului, în reprezentarea spațială a unei întinderi mari etc.

Apertura maximă cu care se rostește *a* solicită tonuri tari, care, potențial, generează imagini vii și înălțătoare: explozii de veselie, de încântare, de magnifică și tonică bucurie, de surprindere, admirație, entuziasm, plăcere, satisfacție: *ai-ai-ai!*; *iha-ha!*; *iaca-așa și așa!*.

Apertura mică a vocalelor *i, î, u, e* suscită o diminuare a imaginii auditive, cinetice: *haida-de!* – exclamație prin care se respinge o părere sau se dezaprobă o comportare. Compară cu *haide-ha!* sau cu *haide, haide, vino mai repede!*

Constrictivele *f, v, s, ș, z, j, h*, fiind emise prelungit și șuierător, sugerează vâjâitul vântului, fâlfâitul, foșnetul etc. De exemplu, M. Eminescu recurge la repetarea lui *v* pentru a scoate în relief ideea acțiunii rapide, amenințătoare: „*Mircea însuși mână-n luptă vijelia-ngrozitoare,/ Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare*“ (Scrisoarea III).

Mijloacele onomatopoeice servesc, de asemenea, la o sporire a expresivității: „...*vin săgeți de pretutindenii, vâjâind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie*“ (Scrisoarea III).

Ca element al sistemului fonic, sunetul nu simbolizează realități din lumea înconjurătoare. *V* n-are nici o atribuție cu vâjâitul vântului sau *ș* cu foșnetul frunzelor. Ele doar evocă momente acustice similare naturii lor fonice, iar acestea, la rândul lor, produc imagini sinestezice adecvate.

Așadar, sunetul, ca și lexemul, poate fi sugestiv prin evocare, numai că în cazul sunetului evocarea e forțată și fluctuantă, pe când în cazul vocabulei e firească și constantă.

Simbolismul sunetelor nu semnifică o relație bine determinată, obligatorie și universal valabilă, ci o încercare aproximativă și efemeră, actualizată, în special, de limbajul vorbit și poetic. De exemplu, *mic > mititel, mămâțel* etc. Acest lucru se observă pregnant în cuvintele care, prin elementele lor sonore, imită sunete, zgomote etc. din natură. Compară: *a dârdâi* – a tremura de frig; *a*

se cutremura; a se clătina. Prin analogie, unui om care vorbește mult i se spune *dârdală*. Lexemul *a dârdâi* și derivate *dârdală, dârdâială, dârdâit, dârdâitură* sunt formații onomatopice.

Valorificarea simbolică a sunetelor e mult mai productivă în limbajul poetic, fiindcă poezia activează la maximum substanța fonică, constituind domeniul voluntar de exploatare a simbolurilor fonice, domeniu în care efectul sugestiv e foarte căutat și în care valorile latente ale sunetelor sunt frecvent actualizate. Așadar, sunetele trezesc anumite imagini în funcție de structura lor acustică, de factura afectivă a contextului.

Maurice Grammont, merituos cercetător al simbolismului fonetic, clasifică sunetele după natura lor acustică în câteva categorii. Astfel, distinge sunete *persante* (ascuțite) numite și *limpezi* sau *clare*.

În cazul limbii noastre, ar fi vorba despre vocalele articulate în partea anterioară a cavității bucale *e* și *i*; sunete grave, articulate în partea posterioară a cavității bucale (sumbre – *u* și *î* și eclatante sau răsunătoare – *a, o, ă*), sunete aspre, dure (momentane: oclusivele) și sunete dulci, blânde (nazalele, lichidele, fricativele, spirantele)

I. Jordan consideră că valoare expresivă poate avea însă orice sunet în anumite circumstanțe. Prin impresia acustică sunetele pot produce în mintea și în sufletul nostru diferite ecouri, devenind semne speciale, adevărate simboluri. Cuvintele care pot să transmită anumite stări afective grație texturii lor sonore sunt numite cuvinte expresive, acestea deosebindu-se, mai mult sau mai puțin, de onomatopee. Însă dacă expresivitatea naturală este rar întâlnită, simbolismul fonetic cunoaște o sferă largă de întrebuințare atât în limba vie, populară, cât și în beletristică. Fenomen fonetic-fonologic, acesta se întemeiază pe asociația de idei, astfel că între un sunet, existent în mai multe cuvinte înrudite din punct de vedere semantic, și înțelesul lor fundamental se stabilește o legătură care face ca în mintea noastră să se trezească ori să se poată trezi nuanța semantică respectivă, ori de câte ori sunetul acela apare într-un cuvânt oarecare, indiferent de sensul curent al acestuia.

În concluzie, putem afirma că simbolismul fonetic este generator de expresivitate și plasticitate în limbă, fenomen ce îi interesează pe mulți cercetători din domeniu. D. Caracostea, de exemplu, identifică limba cu arta și arta cu expresia, afirmând că, *în realitatea ei, limba este expresivitate* și explică totul prin natura estetică a limbajului. Caracostea absolutizează valorile fonetice ale sunetelor unui cuvânt, fonemul fiind *sunetul pătruns de sufletescul vorbitorului* și stabilește diferite tipuri de cuvinte expresive, pornind de la organizarea lor fonetică.

I. Jordan, în *Stilistica limbii române*, oferă o analiză complexă a expresivității în limba română, susținând că alte mijloace care îi dau naștere sunt:

schimbările de accent, lungirea sunetelor, procedeele morfologice și derivative, sintactice, lexicale, împrumuturile externe și interne etc. Preocupări legate de expresivitate găsim și la Tudor Vianu, Ștefan Munteanu, Dumitru Irimia, Alexandru Graur, Alexandru Rosetti și alții.

BIBLIOGRAFIE

1. CARACOSTEA D. *Expresivitatea limbii române*, Iași, Polirom, 2000, p.35
2. GRAMMONT M. *Petit traité de versification française*, Paris, 1928, p.43
3. IORDAN I. *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975, p. 78.
4. IRIMIA D. *Introducere în stilistică*, - Iași, 2000, p.86